

Työ 31A VAIHTOVIRTAPIIRI

Pari 1

Jonas Alam
Antti Tenhiälä

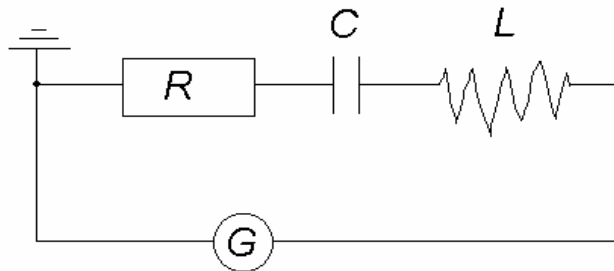
Selostuksen laati: Jonas Alam

Mittaukset tehty: 10.3.2000
Selostus jätetty: 17.3.2000

1. Johdanto

Tasavirtapiirissä sähkövirta ja jännite käyttäytyvät selvästi eri tavalla kuin vaihtovirtapiirissä, jossa on olennaisena erona tasavirtapiiriin mm. jaksollisuus ja siihen liittyvä taajuus ja vaihe-ero.

Työn tarkoituksena on määrittää vaihtovirtapiirin käämin induktanssin, itseinduktion, keskinäisinduktion ja käämien kytkentäkertoimen arvot. Mittauksissa käytimme vaihtovirtapiirissä vastusta, kuutta erikapasitanssista kondensaattoria ja kahta eri käämiä.

2. Laitteisto ja menetelmät

Työssä käytettiin seuraavanlaista kytkentää.

Kuviossa R on vastus, C on kondensaattori, L on käämi ja vaihtojännitelähde G on signaaligeneraattori.

Ensimmäisenä mitattiin erään L:n ja C:n arvoilla piirin resonanssitaajuus kymmenen toistomittauksen avulla, jotta taajuuden virherajat saadaan määritettyä. Taajuudet luettiin impulssimittarista, ja resonanssitaajuus voitiin havaita oskilloskoopista. Oskilloskoopin x-poikkeutus on kytketty jännitelähteen napojen välille ja y-poikkeutus vastuksen päihin, koska vastuksen yli oleva jännite on samassa vaiheessa koko piirissä kulkevan virran kanssa. Oskilloskoopille piirtyy ellipsi, jonka parametrimuotoinen yhtälö on (1)

$$x = x_0 \sin(\omega t)$$

$$y = y_0 \sin(\omega t - \phi)$$

Piirin resonanssitaajuudeksi kutsutaan sitä taajuutta, jolla piirissä kulkee suurin mahdollinen virta, ja oskilloskoopin ruudulla tämä näkyy ellipsin supistumisena suoraksi.

Vaihtovirtapiirille pätee

$$Z = \sqrt{R^2 + \left(\omega L - \frac{1}{\omega C}\right)^2} \quad (1)$$

ja (2)

$$Z = \frac{V}{I}.$$

Ratkaisemalla yhtälöparista virta I, saadaan (3)

$$I = \frac{V}{\sqrt{R^2 + (\omega L - \frac{1}{\omega C})^2}}$$

joka saa suurimman arvonsa, kun nimittäjä saa pienimmän arvonsa, eli kun neliöjuuressa oleva neliölauseke saa arvon nolla. Tämä tapahtuu kun, (4)

$$\omega = \frac{1}{\sqrt{LC}}.$$

Seuraavaksi mitattiin resonanssitaajuuDET kaikilla kondensaattorien 1-6 ja kahden käämin yhdistelmällä virran molempiin suuntiin. Tämän jälkeen laitettiin kytkentäkaavion L:n paikalle molemmat käämit ja mitattiin resonanssitaajuuDET, kun käämeissä kulkee samaan suuntaan ja vastakkaisiin suuntiin. Näiden tietojen avulla on määritettävissä käämienvälinen keskinäisinduktanssi ja kytkentäkerroin.

3. Tulokset

Toistokoemittaus, jossa etsittiin resonanssitaajuus piirille, jossa on kondensaattori, jonka kapasitanssi on 12,1 nF, ja käämi 1. Saatiin seuraavat tulokset:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
f (kHz)	7,910	7,467	7,461	7,560	7,570	7,946	7,718	7,564	7,600	7,510

Frekvenssien aritmeettiseksi keskiarvoksi saadaan $f=7,631$ kHz. Keskiarvon keskivirhe voidaan nyt laskea sijoittamalla mitatut frekvenssit kaavaan (4)

$$\Delta \bar{x} = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{N(N-1)}}$$

missä N on mittausten lukumäärä. Saadaan

$$\Delta \bar{f} = \sqrt{\frac{(7,910 - 7,631)^2 + (7,467 - 7,631)^2 + (7,461 - 7,631)^2 + \dots + (7,600 - 7,631)^2 + (7,510 - 7,631)^2}{10 \cdot (10 - 1)}}$$

Ja frekvenssin f keskiarvon keskivirheeksi (68%:n luottamusväli) tulee $\pm 0,055$ kHz.

Induktanssi

Seuraava taulukko osoittaa mittaustulokset resonanssitaajuudesta molempien käämien ja kuuden eri kondensaattorin yhdistelmille:

C (nF)	3,36	12,1	33,4	104	345	970
f(L1) (kHz)	14,230	7,429	4,580	2,460	1,278	0,630
f(L2) (kHz)	12,204	6,586	3,982	2,264	1,214	0,600

Kulmanopeus muutetaan frekvenssiksi jakamalla 2π :llä. Näin saadaan (4):n nojalla induktanssille kaava (5)

$$L = \frac{1}{4\pi^2 f^2 C}$$

Sijoittamalla ylemmän taulukon arvot, saadaan Induktansseille arvot:

C	1	2	3	4	5	6
L1 (mH)	37,23	37,93	36,15	40,25	44,95	65,79
L2 (mH)	50,62	48,26	47,83	47,52	49,82	72,54

Mittauksista, joissa on käytetty kondensaattoria 6, on saatu huomattavasti erilaisia tuloksia kuin muista mittauksista. Tämän takia jätetään ko. mittaustulokset laskujen ulkopuolelle. Erilaiset mittaustulokset voivat johtua esimerkiksi virheestä kapasitanssin 6 arvossa.

Induktanssien virherajat lasketaan (5):n osittaisdifferentiaalilla avulla.

$$\Delta L = \frac{1}{4\pi^2} \left(\frac{2\Delta f}{C \cdot f^3} + \frac{\Delta C}{C^2 \cdot f^2} \right)$$

Saadaan käämeille 1 ja 2 arvot:

$$L1 = (39,30 \pm 3,37) \text{ mH} \approx (39,3 \pm 3,4) \text{ mH}$$

$$L2 = (48,81 \pm 0,60) \text{ mH} \approx (48,8 \pm 0,6) \text{ mH}$$

Seuraavaksi tehdään samat mittaukset ja laskut toisella virran kulkusuunnalla kuin edellä.

C (nF)	3,36	12,1	33,4	104	345	970	
f(L1) (kHz)	14,150	7,467	4,481	2,486	1,395	0,882	
f(L2) (kHz)	12,160	6,553	3,934	2,190	1,173	0,745	

C	1	2	3	4	5	6
L1 (mH)	37,65	37,55	37,77	39,41	37,73	33,57
L2 (mH)	50,98	48,75	49,00	50,78	53,36	47,05

Ja saadaan käämien 1 ja 2 arvoiksi: (kun taas kondensaattorin 6 tulokset jätetään samasta syystä huomiotta)

$$L1 = (38,02 \pm 0,35) \text{ mH} \approx (38,0 \pm 0,4) \text{ mH}$$

$$L2 = (50,57 \pm 0,83) \text{ mH} \approx (50,6 \pm 0,8) \text{ mH}$$

Keskinäisinduktanssi

Kun vaihtovirtapiiriin laitetaan molemmat käämit sarjaan, indusoituu käämiin jännite (6)

$$U_+ = i\omega(L_1 + L_2 + 2M)I = i\omega L_+ I$$

ja kun virran kiertosuunta on vastakkainen, on indusoituneen jännitteen arvo (7)

$$U_- = i\omega(L_1 + L_2 - 2M)I = i\omega L_- I$$

Ratkaisemalla (6):sta ja (7):stä saadaan keskinäisinduktanssiksi (8)

$$M = \frac{1}{4}(L_+ - L_-).$$

Seuraavassa taulukossa on mittaustulokset, jossa molemmat käämit ovat kytkettynä sarjaan vaihtovirtapiiriin ja piirin resonanssitaajuus on mitattu kuudella eri kapasitanssilla. Rivillä L+ on käämeissä samaan virran kiertosuuntaan oleva resonanssitaajuus ja rivillä L- on käämeissä vastakkaiseen suuntaan oleva resonanssitaajuus.

C (nF)	3,36	12,1	33,4	104	345	970
f(L+) (kHz)	9,617	5,064	3,047	1,806	0,816	0,343
f(L-) (kHz)	8,942	4,779	2,861	1,592	0,859	0,440

Ratkaistaan L+ ja L- kaavan (5) avulla:

C (nF)	3,36	12,1	33,4	104	345	970
L+ (mH)	81,51	81,63	81,69	74,67	110,27	221,96

L- (mH)	94,28	91,66	92,65	96,10	99,50	134,88
---------	-------	-------	-------	-------	-------	--------

Aritmeettiset keskiarvot virherajoiheen: (kun kondensaattorin 6 mittauksia ei huomioida)

$$L_+ = (85,95 \pm 6,23) \text{ mH}$$

$$L_- = (94,84 \pm 1,39) \text{ mH}$$

Nyt voidaan laskea keskinäisinduktanssi kaavan (8) avulla:

$$M = 0,25 * (85,95 - 94,84) \text{ mH} = -2,22 \text{ mH}$$

Ja virherajat osittaisdifferentiaalilla (8):sta:

$$\begin{aligned} \Delta M &= \frac{1}{4}(\Delta L_+ + \Delta L_-) \\ &= 0,25 * (6,23 + 1,39) \text{ mH} = 1,91 \text{ mH} \end{aligned}$$

Keskinäisinduktanssin arvoksi saadaan siis

$$\mathbf{M = (-2,22 \pm 1,91) \text{ mH} \approx \mathbf{(-2,2 \pm 1,9) \text{ mH}}$$

KytKentäkerroin

KytKentäkerroin k , kuvaa käämien kytKennän löyhyyttä tai tiukkuutta. k voi saada arvoja nollan ja yhden väliltä. Jos $k \approx 1$, ovat käämit tiukasti kytKettyinä toisiinsa. KytKentäkerroin riippuu käämien induktansseista ja niiden välisestä keskinäisinduktanssista, seuraavan kaavain mukaisesti (9)

$$k = \frac{|M|}{\sqrt{L_1 L_2}} \pm \Delta k$$

ja virherajat saadaan (9):n osittaisdifferentiaalista

$$\Delta k = \frac{|M|}{2\sqrt{L_1 L_2}} \left(\frac{2\Delta M}{|M|} + \frac{\Delta L_2}{L_2} + \frac{\Delta L_1}{L_1} \right)$$

Sijoittamalla keskinäisinduktanssin arvoksi saadaan (9)

$$\Delta k = \frac{2,22 \text{ mH}}{2\sqrt{38,02 \text{ mH} \cdot 50,57 \text{ mH}}} \left(\frac{2 \cdot 1,91 \text{ mH}}{2,22 \text{ mH}} + \frac{0,83 \text{ mH}}{50,57 \text{ mH}} + \frac{0,35 \text{ mH}}{38,02 \text{ mH}} \right) = 0,044$$

$$k = 2,2 \text{ mH} * (38,02 \text{ mH} * 50,57 \text{ mH})^{-0,5} \pm 0,044 = 0,050 \pm 0,044 \approx \mathbf{0,05 \pm 0,04}.$$

4. Yhteenveto

Lopuksi voidaan todeta, että mittaukset eivät onnistuneet kondensaattorin kuusi kohdalla. Syy siihen saattaa olla kondensaattorin todellisen kapasitanssin ja ilmoitetun kapasitanssin merkittävä ero. Käämin 1 induktanssiksi saatiin kuitenkin noin 40 mH ja käämin kaksi induktanssiksi noin 50 mH. Tarkemmat arvot lyöytyvät kohdasta tulokset.

Keskinäisinduktanssiksi saatiin noin 2 mH, mutta sille virhekin oli noin 2 mH, joten tulos oli huono. Suuri virhe johtuu etenkin L+:n ominaistajuuden suurista vaihteluista, etenkin kondensaattorin 5:n kanssa mitattu arvon poikkeama muista. Saadusta kytkentäkertoimen arvosta voidaan päätellä että käämit olivat löyhästi kytkettyjä. Tässäkin arvossa oli melko suuri virhe.

Kirjallisuusviitteet:

Classical and Modern Physics, International Edition, Kelle, Gettys, Skove
Fysiikan Laboratoriotyöt, Jukka Vaari, Suomen Fyysikkoseura ry.

Liitteet:

Mittauspöytäkirja